

Lublin, 12 sierpnia 2026 r.

prof. dr hab. Agata Błachnio

Instytut Psychologii

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja rozprawy doktorskiej

autorstwa Agaty Kocimskiej-Bortnowskiej, magister, pod tytułem: „*Nadmierne kupowanie jako zachowanie pozwalające radzić sobie z nudą: Moderująca rola materializmu*”, przygotowanej pod kierunkiem prof. Agaty Gąsiorowskiej.

Rozprawa doktorska przedłożona mi do recenzji dotyczy kwestii, czy zachowania związane z nadmiernym kupowaniem mogą pełnić funkcję kompensacyjną w reakcji na odczuwanie nudy, przy czym materializm jest traktowany jako potencjalny czynnik moderujący tę zależność. Doktorantka zrealizowała szeroko zakrojony program badawczy składający się z pięciu badań. Rozprawa liczy 120 stron, łącznie z bibliografią i załącznikami. Składa się ona z teoretycznego wstępu stanowiącego podstawę dla postawionych hipotez, omówienia kolejnych badań empirycznych oraz dyskusji ogólnej, będącej syntezą wyników uzyskanych w ramach wszystkich badań.

Uważam, że temat badań jest interesujący, aktualny i istotny zarówno z punktu widzenia psychologii emocji, jak i psychologii konsumenta. Nuda jest powszechnym doświadczeniem, a kwestia strategii, jakie ludzie stosują, by sobie z nią radzić, ma znaczenie nie tylko teoretyczne,

ale i praktyczne. Szczególnie interesujące jest ujęcie zachowań zakupowych jako potencjalnego sposobu zarówno na zwiększenie stymulacji, jak i na przywrócenie poczucia sensu.

Rozprawa doktorska jest napisana jasno i zwięźle. Tekst ma przejrzystą strukturę, a autorka umiejętnie przedstawia teoretyczne podstawy nudy oraz jej potencjalne konsekwencje. Pozytywnie oceniam również wykorzystanie aktualnej literatury międzynarodowej poświęconej tej tematyce.

Niewątpliwie jedną z największych zalet tej rozprawy doktorskiej jest jej obszerny i zróżnicowany pod względem metodologicznym program badawczy. Autorka nie ogranicza się do powszechnie stosowanego modelu przekrojowego, lecz łączy badania eksperymentalne z badaniami dzienniczkowymi, stosując różne metody wywoływania nudy, a także różne podejścia do jej pomiaru. Takie podejście pozwala na lepszą triangulację wyników badań: badania dzienniczkowe umożliwiają analizę interesujących nas zależności w życiu codziennym, natomiast badania eksperymentalne pozwalają na bardziej rygorystyczne sprawdzenie proponowanych związków przyczynowo-skutkowych. Jest to również podejście zgodne z założeniami leżącymi u podstaw programu badawczego, w którym komplementarność metodologiczna została przyjęta jako jeden z jego kluczowych elementów. Na szczególne uznanie zasługuje również zastosowanie prerejestracji badań.

Mam kilka uwag dotyczących sposobu przedstawienia wyników badań. Moim zdaniem opisy metodologiczne mogłyby być uporządkowane w sposób bardziej spójny, zgodnie z logiką standardów sprawozdawczości artykułów naukowych (JARS). W szczególności należy wyraźnie wyodrębnić rozdział „Metoda” i jego podrozdziały dotyczące uczestników, procedury, materiałów i miar, podobnie jak sekcję opisującą plan analizy statystycznej, zwłaszcza w przypadku bardziej złożonych modeli. Niektóre fragmenty w rozdziale „Wyniki”, na przykład na stronach 50 i 86, wydają się

wykraczać poza samo przedstawienie wyników i zawierają również ich interpretację;
sugerowałabym przeniesienie tego rodzaju uwag do rozdziału „Dyskusja”.

W rozprawie doktorskiej opartej na wielu badaniach warto byłoby również zamieścić krótkie podsumowanie po każdym z poszczególnych badań. Chociaż nie jest to warunek konieczny dla odpowiedniej struktury pracy doktorskiej, ułatwiłoby to czytelnikowi zrozumienie, w jaki sposób wyniki poszczególnych badań wpływają na kolejne etapy programu badawczego. Pomogłoby to również odróżnić wnioski wynikające bezpośrednio z konkretnego badania od interpretacji sformułowanych na poziomie całego programu badawczego.

Jedno z pytań, które nasunęło mi się podczas lektury rozprawy doktorskiej, dotyczy zakresu pojęciowego terminu „nadmierne kupowanie”. Warto byłoby wyjaśnić, w jakim stopniu poszczególne badania dotyczą nadmiernego kupowania, a nie po prostu zwiększonej aktywności zakupowej. Większa liczba zakupionych produktów lub wyższa kwota wydana w danym dniu nie musi sama w sobie oznaczać problematycznego lub kompulsywnego zachowania. W literaturze poświęconej kompulsywnym zakupom do kluczowych cech definiujących to zjawisko zalicza się, między innymi, utratę kontroli, powtarzające się zachowanie oraz występowanie cierpienia lub negatywnych konsekwencji. W związku z tym w części „Dyskusja” należy wyraźniej rozróżnić pojęcia „zwiększonego kupowania”, „kupowania impulsywnego”, „nadmiernego kupowania” i „zakupów kompulsywnych”, a zakres wniosków powinien zostać odpowiednio ograniczony w przypadkach, gdy zmienna zależna odzwierciedla przede wszystkim intensywność zachowań konsumentów.

We wstępie Autorka sformułowała trzy główne hipotezy i przedstawiła ich teoretyczne uzasadnienie. Przed rozpoczęciem każdego z badań sformułowała również hipotezy dotyczące konkretnego badania. Uważam jednak, że uzasadnienie teoretyczne tych konkretnych hipotez nie zostało wystarczająco rozwinięte.

Ocena badań

W Badaniu 1 Autorka przedstawiła przegląd paradygmatów eksperymentalnych służących wywoływaniu nudy. Jest to istotny element rozprawy doktorskiej, zwłaszcza że w kolejnych badaniach stosuje się różne procedury eksperymentalne. Za szczególnie cenne uważa się wskazanie pięciu głównych metod eksperymentalnych służących do pomiaru nudy.

W Badaniu 2 zastosowano układ eksperymentalny, który oceniam pozytywnie. Mam jednak kilka uwag. W opisie brakuje pewnych informacji niezbędnych do bardziej kompleksowej oceny procedury. Co więcej, nie jest jasne, w jaki sposób rekrutowano uczestników i z jakiej populacji pochodzili. W próbie odnotowano również wyraźną nierównowagę płci. Taka nierównowaga niekoniecznie podważa wiarygodność efektu eksperymentalnego, pod warunkiem że uczestnicy zostali losowo przydzieleni do poszczególnych warunków eksperymentalnych; może ona jednak ograniczać możliwość uogólnienia wyników. Ciekawe byłoby również zbadanie — przynajmniej w ramach wstępnej analizy — czy płeć miała wpływ na zaobserwowane efekty.

Moim zdaniem procedura kompensacji również wymaga dalszego wyjaśnienia. Czy uczestnicy otrzymali prawdziwe pieniądze i czy mogli zatrzymać kwotę, której nie wydali? Czy zakupione przez nich produkty faktycznie stały się ich własnością? Jeśli uczestnicy wybierali produkty z fizycznej puli przedmiotów, czy pula ta była uzupełniana po każdej sesji, tak, aby każdy uczestnik miał do dyspozycji ten sam zestaw dostępnych opcji? W przypadku opcji zatrzymania środków pieniężnych do wykorzystania w późniejszym terminie, ważne byłoby również dokładne określenie, kiedy dokonano płatności. Kwestie te mają znaczenie dla oceny, w jakim stopniu decyzje zakupowe miały istotne konsekwencje, a także dla określenia potencjalnej roli preferencji dotyczących natychmiastowej lub odroczonej gratyfikacji.

Kwestia odroczonej gratyfikacji pojawia się również na poziomie hipotez, ale moim zdaniem wymaga ona bardziej szczegółowego uzasadnienia teoretycznego. Jeśli jedną z zakładanych konsekwencji nudy jest większa skłonność do nagród natychmiastowych, należy jasniej opisać rolę tego mechanizmu w ramach głównego modelu teoretycznego.

Szczególnie interesujące jest Badanie 3, w którym zastosowano metodę dzienniczkową. Do zalet badania należą duża liczebność próby oraz możliwość zbadania interesujących nas zależności w środowisku naturalnym uczestników. W badaniu wzięło udział 1006 uczestników z Polski i Wielkiej Brytanii. Jednocześnie w przypadku danych z dzienników szczególne znaczenie ma nie tylko liczba uczestników, ale także liczba obserwacji na jednego uczestnika oraz kompletność danych.

W opisie niniejszego badania brakuje szczegółowych informacji dotyczących sposobu rekrutacji uczestników w obu krajach, platformy i urządzeń wykorzystanych do przeprowadzenia badania, systemu przypomnień, metod stosowanych w celu zachęcania uczestników do dalszego udziału w badaniu oraz systemu wynagrodzeń. Warto byłoby również podać łączną liczbę uzyskanych codziennych obserwacji, średnią, medianę i zakres opisanych doświadczeń dla danego uczestnika, wskaźnik zgodności z planem oraz charakterystykę brakujących danych.

Decyzja o uwzględnieniu w analizach uczestników, którzy wypełnili jedynie jedną ankietę w dzienniku, wymaga szczególnego wyjaśnienia. Takie podejście niekoniecznie jest nieodpowiednie z punktu widzenia statystyki; jednak uczestnik, dla którego dostępna jest tylko jedna obserwacja, nie dostarcza żadnych informacji na temat zmian zachodzących u tej osoby.

Ciekawym rozszerzeniem tych analiz byłoby wykorzystanie struktury czasowej danych.

Można by zbadać, czy nuda w dniu t pozwala przewidzieć zachowania zakupowe w

dniu $t+1$ po uwzględnieniu wcześniejszych poziomów zachowań zakupowych oraz, odwrotnie, czy zachowania zakupowe w dniu t pozwalają przewidzieć nudę w dniu $t+1$ po uwzględnieniu nudy w dniu t , wykorzystując na przykład wielopoziomowy model autoregresyjny lub podejście oparte na dynamicznym modelowaniu równań strukturalnych (DSEM — Dynamic Structural Equation Modeling).

Kolejna kwestia dotyczy przeprowadzenia badania jednocześnie w Polsce i w Wielkiej Brytanii. Nie do końca rozumiem teoretyczne uzasadnienie wyboru właśnie tych dwóch krajów. Czy celem było odtworzenie tego samego efektu w dwóch różnych kontekstach, a tym samym zwiększenie ogólności zjawiska, czy też spodziewano się istotnych różnic między tymi krajami? Gdyby postawiono hipotezę dotyczącą podobnego rozkładu wyników, oczekiwanie to należałoby uzasadnić w sposób bardziej szczegółowy. Gdyby natomiast ujawniły się efekty specyficzne dla poszczególnych krajów, różnice te zasługiwałyby na bardziej szczegółową analizę w rozprawie doktorskiej oraz w części poświęconej dyskusji ogólnej.

Rola zmiennych demograficznych również wnosi istotne pytanie. Można je traktować jako zmienne kontrolne, ale warto również rozważyć ich potencjalną rolę jako predyktorów lub moderatorów w relacjach międzyosobowych. Ciekawe byłoby zbadanie, czy główne zależności są podobne w grupach różniących się pod względem płci i wieku. Jeśli chodzi o rzeczywiste zachowania zakupowe, dyskusja na temat zasobów finansowych wydaje się również szczególnie istotna, ponieważ mogą one ograniczać zdolność danej osoby do podejmowania zachowań zakupowych, niezależnie od jej motywacji.

W Badaniu 4 zastosowano nowatorską metodę wywoływania nudy. Szczególną zaletą tego programu badawczego jest wcześniejsza walidacja zadania z zegarem.

W opisie próby z Badania 4 podano, że uczestnicy pochodzą ze Stanów Zjednoczonych, natomiast wynagrodzenie zostało następnie podane w funtach. Różnica w walucie

niekoniecznie oznacza błąd, ponieważ może wynikać z systemu płatności stosowanego przez platformę do rekrutacji; kwestia ta wymaga jednak wyjaśnienia i większej spójności w sprawozdawczości.

W rozdziale „Dyskusja ogólna” przedstawiono przejrzyste podsumowanie wyników całego programu badawczego oraz nakreślono jego wkład w dotychczasową literaturę. Moim zdaniem należy jednak poświęcić więcej uwagi porównaniu wyników badań uzyskanych w Polsce i Wielkiej Brytanii oraz wyjaśnieniu teoretycznych implikacji ewentualnych podobieństw i różnic między tymi dwoma krajami.

W części poświęconej ograniczeniom i kierunkom przyszłych badań warto byłoby również rozważyć alternatywne sposoby radzenia sobie z nudą. Zakupy to tylko jedna z wielu możliwych czynności, które podejmujemy, by poradzić sobie z nudą. W przyszłych badaniach można by porównać zachowania zakupowe z innymi strategiami — zarówno tymi potencjalnie adaptacyjnymi, jak i potencjalnie problematycznymi — oraz przeanalizować czynniki decydujące o wyborze konkretnej strategii regulacyjnej.

Powstaje również pytanie, czy nadmierne kupowanie należy uznać za strategię adaptacyjną, czy też nieadaptacyjną. Zakupy mogą w krótkim czasie zwiększyć poziom stymulacji lub skutecznie zmniejszyć nudę. Ich problematyczny charakter należy brać pod uwagę przede wszystkim wtedy, gdy zachowanie to staje się nadmierne, trudne do opanowania lub prowadzi do negatywnych konsekwencji. Ciekawe jest zatem pytanie, czy to samo zachowanie może pełnić rolę adaptacyjnej strategii regulacyjnej w perspektywie krótkoterminowej, ale w perspektywie długoterminowej stawać się nieadaptacyjne.

Zastanawiam się również, czy wyniki uzyskane w niniejszej rozprawie mogłyby posłużyć jako podstawa do opracowania badań interwencyjnych, a jeśli tak, to jaką formę mogłyby przybrać takie interwencje.

Podsumowując, bardzo wysoko oceniam program badawczy przedstawiony w niniejszej rozprawie doktorskiej.

Autorka wykazuje się bardzo solidnym przygotowaniem teoretycznym i metodologicznym, a także umiejętnością formułowania oryginalnych pytań badawczych, projektowania badań opartych na różnorodnych metodach oraz analizowania i interpretowania ich wyników. Szczególnie doceniam odejście od jednego podejścia metodologicznego poprzez połączenie badań eksperymentalnych i dzienniczkowych oraz zastosowanie różnych metod wywoływania i pomiaru nudy. Uwagi zawarte w niniejszej recenzji nie umniejszają mojej bardzo pozytywnej oceny wartości naukowej programu badawczego przedstawionego w rozprawie. Warto również podkreślić, że doktorantka z powodzeniem opublikowała wyniki swoich badań w ramach kilku międzynarodowych projektów badawczych, co stanowi solidną podstawę do przewidywania jej dalszego pomyślnego rozwoju naukowego.

Biorąc pod uwagę wszystkie powyższe okoliczności, stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Agaty Kocimskiej-Bortnowskiej spełnia wymagania dotyczące rozpraw doktorskich określone w art. 187 ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” i w związku z tym może przejść do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

